

”Aikamatkailua” kasvatusta- ja koulukysymysten äärellä

Ari Sivenius

Tähtinen, Juhani & Skinnari, Simo (toim.) 2007. Kasvatusta- ja koulukysymys Suomessa vuosisatojen saatossa. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 29. 675 s.

Kasvatukseen liittyvät kysymykset ovat kiehtoneet ihmiskuntaa kautta aikojen. Antiikin ajattelijoista lähtien on pohdittu hyvää kasvatusta ja sen tehtävää ihmiseksi tulemisessa, puhumattakaan hyvän yhteiskunnan rakentumisen kysymyksistä ja problematiikasta. Nämä keskustelut ovat vaikuttaneet enemmän tai vähemmän myös koululaitoksen linjauksiin.

Juhani Tähtisen ja Simo Skinnarin toimittamassa teoksessa *Kasvatusta- ja koulukysymys Suomessa vuosisatojen saatossa* luodaan kattava historiallis-filosofinen kuvaus kasvatuksen laajaan kenttään. Kuten toimittajat luonnehtivat, historiatietoisuuden syventämistä kunnioittava ”sisarjulkaisu” on jatkoa vuonna 2001 ilmestyneelle ansiokkaalle teokselle *Platonista transmodernismiin. Juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvatukseen ja opetukseen* (Suomen kasvatustieteellinen seura).

Kahdestakymmenestä kuudesta artikkelista koostuvassa kirjassa pureudutaan monikerroksisesti suomalaisen koulutusjärjestelmän, kasvatustieteen ja kasvatustieteen historian pääjuonteisiin 1500-luvulta 2000-luvulle saakka. Kannessaan varuudellista perspektiiviä hakevassa 675-sivuisessa teoksessa on 27 asiantuntijaa, jotka tulkinnoillaan tuovat äänensä esille eri aikakausien kasvatustieteilijöiden näkemyksistä. (Kirjoittajat esitellään lyhyesti kirjan alussa.)

Tartuin kyseiseen artikkelikokoelmaan siksi, että näen kasvatuksen historiallisten kehityslinjoiden ja kokonaisuusien hahmottamisen tärkeänä nykykoulun ymmärtämiseksi. Voisinko kenties löytää uusia näkökulmia parhaillaan työn alla olevalle, kouluyhteisön eetosta käsittelevälle teoreettis-empiiriselle väitöstutkimukselleni? En käsittele teosta artikkeli-artikkelilta, vaan tarkastelen kokonaisvaltaisesti kolmen luvun pääjuonteita ja keskeisiä teemoja lukukokemukseni valossa.

Kirjan lähtökohtana on pureutua suomalaisen kasvatustieteen kehityslinjoihin ja avata niihin sisältyviä tulkintatraditioita. Päälukujen ensimmäiset artikkelit toimivat laajempina johdantoina kunkin osan tematiikkaan lukijan mielenkiinnon herättämiseksi. Tämän jälkeen eri kirjoittajien tarkastelut käsittelevät kyseisen ajanjakson suuntauksia ja kasvatustieteilijöiden näkemyksiä. Toimittajien johdanto sijoittaa teoksen aihepiiriin kasvatustieteen teoriasta ja historiasta kiinnostuneille ammattilaisille laajempaa lukijakuntaa kuitenkin unohtamatta.

Kirja jakautuu kolmeen osaan: ”Suomalaisen koulun ja kasvatustieteen alkujuurilla 1500-luvulta 1800-luvun alkuvuosiin”, ”Kouluekspansioon ensivaiheet 1800-luvun alusta vuoden 1921 oppivelvollisuuden säätämiseen” ja ”Modernin kasvatustieteen valtakausi 1920-luvulta 2000-luvun alkuun”. Ensimmäinen osa koostuu kolmesta artikkelista. Johdantona koko luvulle kirjoittajat tarkastelevat kiinnostavasti kansanopetuksen ja koulujen kehityslinjoja. Kuinka esimerkiksi keskiajan Euroopassa katolisen kirkon rooli ulottui myös Suomeen vaikuttaen kansanopetuksen ja koululaitoksen kehittymiseen merkittävästi. Miksi ajanjakso oli jatkuvaa murrosta osana maallistuvaa yhteiskuntaa ja kirkon reformaatiota synnyttäen samalla uusia kasvatusta- ja koulutuskysymyksiä?

Ensimmäisen luvun toinen ja kolmas artikkeli syventävät koko luvun teemaa entistä

enemmän. Niistä ensimmäinen pureutuu Turun piispana toimineeseen Johannes Gezelius vanhempaan, Suomen kansanopetuksen isään ja hänen kasvatusajattelunsa taustoihin: miten oppimisen iloa voitaisiin edistää opetuksen menetelmillä? Lisäksi valotetaan Henrik Gabriel Porthanin käsityksiä opetuksesta ja oppimisesta erityisesti tiedollisen opetuksen näkökulmasta 1700-luvulla, jolloin esimerkiksi politiikka, talous, tiede, tekniikka ja ennen kaikkea uudet ideologiat alkavat näkyä entistä enemmän länsimaisessa kulttuurissa. Ajanjaksoa kutsuttiinkin valistuksen vuosisadaksi. Tuolloin alettiin uskoa enemmän ihmisen mahdollisuuksiin vaikuttaa oman elämänsä kulkuun ja kasvatus- ja opetustyön merkitys korostui. Artikkelien yhteydessä olevat taulukot havainnollistavat selkeästi tärkeimpien koulujärjestelmää koskevien päätösten päälinjaukset 1500–1809 ajanjaksolla.

Kirjan toisen osan reitti muodostuu kymmenestä artikkelista. Tämän osion johdannossa tarkastellaan suomalaisen kansanopetuksen ja koululaitoksen kehitysjuonteista autonomian ajalla ja kysytään, miten kyseinen ajanjakso heijastaa modernia kansalaisyhteiskuntaa. J. V. Snellmanin ajattelua taustoitetaan kahden asiantuntijan äänellä. Keskiössä ovat muun muassa sivistyksen ja koulutusinstituution maailma, yksilön itsetietoisuuden herääminen sekä vastuun ja vapauden kysymykset yliopistokasvatuksessa. Luvun pääjuonteet vievät myös lukijan aikamatkalle Z. J. Cleven ja Uno Cygnaeuksen kasvatusajatteluihin sekä pohdintoihin Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen näkemyksistä sivistyksen ja hyvinvoinnin merkityksestä. Tarkastelussa ovat myös Mikael Soinisen uudenlainen pedagoginen ajattelu osana koulutuspoliittisia kysymyksiä, Zacharias Topeliuksen anti kasvatukselle sekä itseoppineen emigrantti Aleksanteri Ahola-Valon näkemykset täysipainoisen ja viisaan ihmisen kasvattamisesta. Luvun päätteeksi pureudutaan 1900-luvun alkuvuosikymmenten kokeellisen kasvatustieteen ohjelmaan, jolloin muun muassa koulutusjärjestelmän murros hallitsi hegeliläisyydestä heijasteensa saanutta snellmanilaista kasvatusajattelua.

Toinen osa avaa lukijalle kokonaiskuvan muun muassa siitä, mikä merkitys Suomen valtiollisen aseman muutoksella oli tai millainen debatti käytiin kansanopetuksen ja uusien tuulahdusten välillä ajan hengen koulukeskusteluissa, mikä aiheutti koulu-uudistusten uuden nousun. Esimerkiksi 1830-luvun tienoilla alettiin pyrkiä yhtenäisempään koululaitokseen yhteiskunnallisten muutosten ristipaineissa. Siten rakenteellisten uudistusten rooli opetuksen ja opettajakoulutuksen laadun paranemisessa ja uudistamisessa alkoi myöhemmin korostua enemmän. Kaiken kaikkiaan koulutusekspansion todellinen herääminen oli siis alkanut aiheuttaen muun muassa sen, että ymmärrys koulun roolista yhteiskunnallisena vaikuttajana alkoi kasvaa.

Kolmannen osan näkökulmat muodostuvat kolmestatoista artikkelista. Tarkastelun johdantukseksi selvitetään mielenkiintoisesti suomalaisen kasvatuksen virtauksia 1920-luvulta 2000-luvulle, jolla luodaan samalla pohjaa tuleville artikkeleille ja kasvatusajattelijoiden näkemyksille. Artikkeleissa tarkastellaan muun muassa Albert Liliuksen näkemyksiä kokonaisvaltaisen kasvatuksen ideasta yhteiskunnan hyväksi sekä Erik Ahlmanin pohdintoja päämääräkysymyksistä ja kasvatusmenetelmistä eli arvojen ja välineiden problematiikasta kasvatuksessa. Luvun juonteet vievät myös lukijan J. A. Hollon fenomenologisen ja hermeneuttisen kasvatustieteen alueelle sekä Matti Koskenniemen kasvatusajatteluun. Keskiössä ovat myös J. E. Salomaan näkemykset persoonallisuuden kehittämisestä osana kansallista kasvatusta, Urpo Harvan kasvatusajattelu, Martti H. Haavion käsitykset opettajapersoonallisuudesta sekä Aukusti Salon keskeisistä periaatteistaan kasvatus- ja opetustyössä. Lisäksi käsitellään Lauri Rauhalan kokonaisvaltaista näkemystä, filosofista ajattelua ihmiseksi kasvamisessa. Luvun kahdessa viimeisessä artikkelissa pureudutaan muun muassa humanistiseen traditioon Zachris Castrénin, J. V. Snellmanin ja Urpo Harvan näkemysten valossa se-

kä pohditaan sitä, miten liberalistisen tradition kehyksessä (mm. John Stuart Mill, John Rawls) rakentuneet tulkinnat näyttäytyvät suomalaisen koulutuspolitiikan eri vaiheiden jäsentämisessä.

Keskeisiä taustoja ja näkökulmia kasvatusta- ja koulukysymyksille herättivät muun muassa uuden koulun poikkeavat käytännöt kouluopetuksen uudistamiseksi. Myös professorien J. A. Hollon ja Karl Bruhnin esteettisävyiset ajatukset sekä psykologian vahvempi kietoutuminen pedagogiseen ajatteluun alkoivat elää kasvatusta- ja koulukysymyksissä. Esimerkiksi Liliuksen, herbartilaisen psykologian ja Kailan vaikutukset kasvatustieteiden suunnassa sekä Koskenniemen sanoma sosiaalisten taitojen merkityksestä olivat keskusteluissa mukana. Kaiken kaikkiaan ajan henki loi eettis-kulttuurisen kehyksen kasvatusta- ja koulukysymysten tarkastelulle. Myöhemmin behaviorismin ja tavoiterationalismin kausi alkoi tehdä tilaa kvantitatiiviselle kasvatustieteelle. Uusia näkemyksiä nousi esille kognitiotieteestä ja konstruktivistisesta tiedonkäsityksestä. Aika 1980-luvulta tähän päivään onkin ollut sitten inhimillisen kasvatuksen ja markkinakoulun välistä taistelua eri ajattelijoiden välillä.

Julkaisu osallistuu ansiokkaasti kasvatusta- ja koulukysymysten pohdintaan. Se herättää kysymyksen, olisiko kenties aika pysähtyä ja katsoa taaksepäin nyky-yhteiskunnassamme, missä tehokkuuden, kilpailun ja taloudellisen kasvun korostuminen luo ”elämismaailman” ajatella ja toimia. Karl Jaspersin (1953) sanoin:

[K]un pyrimme varmuuteen omasta itsestämme, on historia se realiteetti, joka on meille tärkein. Se avaa meille ihmiskunnan avarimman horisontin, se tuo elämäämme perinteen syvimät arvot, se osoittaa meille mittapuut nykyisyyttä varten, vapauttaa meidät tiedostamattomasta sidonnaisuudesta omaan aikaamme, opettaa meidät näkemään mitä ihminen korkeimpien mahdollisuuksiensa mukaan ja katoamattomien luomustensa valossa on.

Teoksen kattavuus tekee lukukokemuksen raskaaksi, mutta toisaalta se antaa myös lukijalle mahdollisuuden ”nähdä maailmaa” laajemmasta kehyksestä käsin esimerkiksi senhetkisen tutkimusmielenkiinnon rikastuttamiseksi. Ehkäpä on hyvä, että teos kattavuutensa ansiosta pakottaa lukijan pitkäjänteiseen lukemiseen, jolloin on mahdollista syventyä kokonaisuuk-sien hahmottamiseen. Artikkelikokoelman ensimmäisen ja toisen osan johdantoartikkelit noudattavat samaa kaavaa, mutta kolmas pureutuu luvun teemaan analyttisemmin, jolloin kokonaisuutensa logiikka hieman katkeaa. Kirjan jakaminen kolmeen osaan on kuitenkin onnistunut ratkaisu, koska näin lukijalle avautuu muun muassa mahdollisuus lähteä suoraan ”aikamatkalle” tietyn ajanjakson puitteissa. Toisaalta kaikissa artikkeleissa ei avata kovin laajasti eri henkilöiden perusajattelua eikä sitä kontekstia missä kirjoitukset on kirjoitettu – vaikkakin osioiden johdantotarkastelut pyrkivät tätä asiaa paikkaamaan.

Havahduinko sitten jonkin tietyn artikkelin, kasvatustaajattelijan tai teeman kohdalla etsiessäni tutkimukselleni uusia näkökulmia, kuten aikaisemmin mainitsin? Löysin lukuisista artikkeleista uusia näköaloja ja mielenkiintoisia lähteitä tutkimukseni tueksi. Esimerkiksi kirjoitukset Porthanin käsityksistä opetuksesta ja oppimisesta sekä tulkinnat Hollon fenomenologisesta ja hermeneuttisesta kasvatustieteestä toivat rakennusaineiksi tutkimukseeni, joka käsittelee opettajan professiosta käytävää keskustelua.

Lopuksi voisin todeta, että koska teos on suuri paketti avattavaksi lukijalle arvostelussa, suosittelen kaikkia kasvatusta- ja koulukysymyksistä kiinnostuneita lukemaan sen itse. Kirja on käyttökelpoinen opetusmateriaalina, koska siitä voi poimia esimerkiksi osakokonaisuuksia opetuksessa käytettäväksi. Se soveltuu kasvatustieteen kirjallisuusseminaariin lähde-teoksena laajan kirjallisuutensa vuoksi unohtamatta eri kasvatustieteen vaikuttajien ajattelun

ja kysymysten antia esimerkiksi sivistyksen, laajojen yhteiskunnallisten kasvatuskysymysten tai aatehistorian tarkastelussa. Teosta voikin mielihyvin suositella niin alan ammattilaisille kuin perus- ja jatko-opintojaan ahertaville opiskelijoille henkilökohtaisten intentioiden virikkeeksi ja horisontin avartamiseksi.

KM Ari Sivenius työskentelee tutkijana kasvatustieteen ja aikuiskasvatustieteen oppiaineryhmässä Joensuun yliopistossa.

Lasten hyväksi

Juhani Tähtinen

Meretniemi, Maija, Rantala, Jukka, Salminen, Jaakko & Takala, Marjatta (toim.) 2007. Ebeneser 100 vuotta lasten hyväksi. Helsinki: Ebeneser-koulutus. 176 s.

Lapset ja lapsikysymys nousivat Suomessa, kuten muullakin länsimaissa, esiin aiempaa vahvemmin 1800-luvulla. Sekä sosiaaliset että pedagogiset syyt vaikuttivat siihen, että myös köyhempien pikkulasten hoidosta ja kasvatuksesta kiinnostuttiin aiempaa enemmän. Filantropian hengessä ylemmän ja keskiluokan naiset järjestäytyivät ns. rouvasyhdistyksiksi, jotka perustivat muun muassa pikkulasten kouluja. Nämä ”koulut” pyrkivät suojelemaan köyhien lapsia samalla kun heille pyrittiin antamaan elämän eväitä kristillisen kasvatuksen hengessä.

Varsinainen lastentarhatoiminta alkoi Suomessa kuitenkin vasta aivan 1800-luvun loppupuolella ja uuden vuosisadan alkupuolella. Toiminnan uranuurtajina olivat Hanna Rothman ja Elisabeth Alander. He perustivat 1890-luvulla Sörnäisiin kansanlastentarhan. Sen toiminnan laajentamiseksi perustettiin vuonna 1900 *Eget hem för Sörnäs Folkbarträdgård – Oma koti kansanlastentarhalle* -yhdistys, jonka tarkoitus oli hankkia oma talo lastentarhalle, jossa oli tarkoitus harjoittaa myös lastentarhanopettajien ja lastenhoitajien koulutusta.

Määrätietoisen rahankeruun ansiosta talon rakennustöihin päästiin käsiksi vuonna 1907. Talon valmistuttua seuraavan vuoden loppupuolella tiloihin sijoittuivat suomen- ja ruotsinkieliset lastentarhat, pieni lastenkoti sekä lastenhoitajien ja lastentarhaopettajien koulutusyksikkö. Rothman ja Alander olivat alusta alkaen painottaneet alan opettajankoulutuksen järjestämisen keskeisyyttä lastentarhatoiminnan tulevaisuuden kannalta. Uuden talon myötä tämä toiminta saikin hyvät puitteet. Ebeneserin asema ja arvostus alalla perustuikin pitkälti juuri siihen, että siitä muodostui moniksi vuosikymmeniksi keskeinen lastentarhanopettajakoulutuksen organisoija ja linjaaja. 1900-luvun loppupuolella sen asema muuttui alan koulutuksen laajentumisen, uudistamisen ja valtiollistamisen myötä. Muuttuneesta toimenkuvasta huolimatta sen status on yhä 2000-luvun alussakin korkea.

Ebeneser-talon rakennustyön aloittamisesta tuli vuonna 2007 kuluneeksi 100 vuotta. Oli siis selvästi juhlan ja myös juhla kirjan paikka. Yleensä en kovin paljoa anna painoa tällaisille muodollisille juhlille enkä myöskään niihin liittyville juhlateoksille. Tämä teos kuitenkin herätti kiinnostukseni jo senkin vuoksi, että olen itsekin harrastanut jonkin verran varhaislapsuuden historiaa. Totuuden nimissä tämä juhla kirja olisi tästäkin huolimatta saattanut jäädä minulta lukematta ilman sen runsasta ja rehevää kuvitusta, joka sai minut palaa-